

IV.1.1. Nemzeti szentélyünk: Máriapócs

Terdik Szilveszter

Máriapócs jelentősége túlmutat Magyarország határain, hiszen a kegytemplomban őrzött Istenszülő-ikon számos másolata nagy tiszteletben áll nemcsak a szomszédos országokban, hanem Nyugat-Európa számos településén is.¹ Az országokat, népeket, különböző keresztény közösségeket összekapcsoló kultuszhely jelentőségét a Magyar Püspöki Kar 2005-ben a Nemzeti Szentély kitüntető cím adományozásával ismerte el.

A történeti Szabolcs vármegye peremén fekvő Pócs falu nevét a 13. században említik először az írott forrásokban. A Szűz Máriának szentelt, a település központjában álló, egykor temetővel körülvett középkori római katolikus templom a többszöri átépítés ellenére még ma is sok részletet őriz eredeti formájából.² Pócson 1666-ban említik először a görögkatolikusokat, akik a hitújítás korában reformátussá lett templomot kívánták birtokba venni, ami ellen a kálvinisták akkor még sikerrel tiltakoztak.³ Minden bizonnyal a 17. században a falu birtokosai telepítették be ide a Kárpátokban fekvő birtokaikról azokat a ruszin családokat, amelyek fatemplomot építettek maguknak.

Az első könnyezés

1696. november 4-én, vasárnap ebben a fatemplomban a Szent Liturgia alatt Eöry Mihály helyi földműves arra lett figyelmes, hogy az Istenszülő-ikon – amely valószínűleg az ikonosztázion része volt – mindkét szeméből bőségesen folynak a könnyek. A rendkívüli esemény híre hamarosan elterjedt nemcsak a faluban, hanem a környéken is. A csoda kisebb megszakításokkal december 8-ig tartott (bár a helyi parókus szerint csak december 3-ig, ami a Julianus-naptár szerint az Istenszülő templomba

vezetésének az ünnepe volt). Ezen a napon személyesen jött el Johann Andreas von Corbelli tábornok, az Északkelet-Magyarországon táborozó császári csapatok kassai főkapitánya, számos nagyállói katona és hivatalnok kíséretében, hogy a csoda valódiságáról meggyőződhesse. 1697. január 1-jén, Tokajban kelt levele szerint Pócson a képet számos katolikus és nem katolikus jelenlétében leemeltette a helyéről, majd megvizsgálta. Mivel csalásnak semmi nyomát nem találták, a csodát hitelesnek tartotta. Korabeli feljegyzések szerint a könnyezés utolsó napján olyan hideg volt, hogy a kehelyben a bor és a víz megfagyott, de Mária könnye ekkor is bőségesen hullott. A hivatalos kivizsgálást Fenessy György egri római katolikus püspök (1687–1699) rendelte el, a tanúk kihallgatását Csethe József egri kanonok és szabolcsi főesperes, valamint Damján András tokaji plébános 1696. december 26-án és a következő napokban vezették le a helyszínen. A harminchat tanú közül tizennégyen helybéliek voltak, közöttük protestáns nemesek is, a többiek főképp a Nagykállóban állomásozó német katonaságból kerültek ki. A könnyezés tényét mindannyian állították, többen azt is tudni vélték, hogy azt a kendőt, amelyre a könnyeket fölfogták, egy katona vitte el magával. A jegyzőkönyv hitelességét 1698. január 2-án Petes András egri prépost és választott ansariai püspök (1696–1713) igazolta Kassán.⁴

A nyolcadik tanú, a negyvenöt éves Csigri László bíró vallomásából kiderül, hogy a könnyező ikont huszonegy évvel azelőtt (tehát 1675-ben) fogadalomból vagy egyszerű elhatározásból (nem árulta el pontosan) ő festette Papp Dániel helybéli parókus öccsével, Istvánnal 6 magyar forintért. Szülei nyomására a képet nem fizette ki, ezek után

A tanulmány az MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport támogatásával készült.

¹ Aurenhammer, 1956, 84–87; Ivancsó–Betz–Imfeld, 1997, 73–86; Terdik Szilveszter: *A pócsi Szűzanya kegyképének másolatai*, in Ivancsó István (szerk.): *A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából rendezett nemzetközi konferencia anyaga*, Nyíregyháza, 2005, 49–61. Lásd még Földvári Katalin tanulmányát ebben a kötetben. Az Erdélyben található másolatokról: Mihály Ferenc (szerk.): *Mária-tisztelet Erdélyben: Mária-ábrázolások az erdélyi templomokban*, Székelyudvarhely, 2010, 26–27. Terdik Szilveszter: [A pócsi kegykép két erdélyi másolata], *Görögkatolikus Szemle*, 21(2010), 8. szám, 4. A pócsi kép másolatai egészen meglepő helyen is főltnhetnek: például az Országházat tervező Steindl-iroda munkatársait bemutató 1888-ban készült csoportkép háttérében, a műterem falán is függ egy pócsi másolat. A fotót közölték: Sisa József: *Steindl Imre* (Az Építészet Mesterei), Budapest, 2005, 121. Sajnos a másolat eredete, későbbi sorsa egyelőre nem ismert.

² Németh Péter: *A középkori Szabolcs megye települései*, Nyíregyháza, 1997, 155–156.

³ Terdik Szilveszter: Középkori eredetű görög katolikus templomok a történeti Szatmár vármegyében, *Athanasiana*, 32(2010), 119. 1767-ben végül a római katolikusok kapták meg a középkori templomot. Soós Imre: *Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése*, Budapest, 1985, 462–463.

⁴ Az első könnyezés története a korábbi irodalommal: Magyar, 1996, 85–96. A kivizsgálás jegyzőkönyveit a budapesti ELTE Egyetemi Könyvtárában őrzik: Hevenesi-gyűjtemény, XLI, 401–414. Első kiadása és fordítása: Uriel, 1907, 50–74. A latin szöveg kritikai kiadása: Janka, 1996, 138–147.

IV.1.1.

két hétre nagy betegségbe esett, amikor az iskola-mester emlékeztette a fogadalmára, amelyet később teljesített, majd meg is gyógyult.⁵

A fogadalmi kép a templomba került, állítólag Hurta Lőrinc vásárolta meg és ajándékozta az egyháznak⁶ (1. kép). Az ikont 50 × 70 cm méretű juharfa táblára, temperával festették. A félalakosan ábrázolt Istenszülő jobbával a balján ülő Kisdedre mutat, aki jobbával áld, baljában vörös, rózsára vagy inkább liliumra emlékeztető háromágú virágot tart, ez az ún. hodigitria-útmutató ikonok sorába tartozik. Eme ikonográfiai sajátosságát már a 18. században is felismerték, az első könnyezést ismertető magyar nyelvű prédikációban a római Santa Maria Maggiore-bazilika Lukács evangélistának tulajdonított ősi, egyező típusba tartozó Mária-ikonjával hozták kapcsolatba: „Ez a Csudálatos Kép (ti. a pócsi), mellyről itt szólunk, csekély móddal rajzoltattott-le egy fa táblára; hasonlít magában azon Képhez, melly Romában tartatik, és *Maria Major* névvel Deákul nevezetik.”⁷ A Mária vagy Jézus kezében föltűnő virág a középkortól kezdve ismert a keleti és a nyugati művészetben egyaránt, a bizánci ikonográfiában valószínűleg az *Akathisztosz himnusz* költői képei ihlették, amelyekben Máriát „hervadhatatlan virágnak” nevezik.⁸ Mária köntöse a hagyományoknak megfelelően bíborszínű, amelyet homlokán és vállán az örök szüzes-ségére utaló csillagok díszítenek, alsó ruhája zöld. Ikonokon ritka, de itt Mária két gyöngysort visel, akárcsak a gyermek Jézus, aki okker öltözete fölött egy láncre függesztett görögkeresztet hord a nyakában. A festett ékszerek talán a nyugati művészet hatásaként értelmezhetők, de arra is utalhatnak, hogy a festő ismert olyan ikonokat, amelyeket a hívek valós ékszerekkel díszítettek. A Jézus nyakában látható kereszt szimbolikus

(1)

jelentéssel bírhat: az Isteni Gyermekek elkövetkező szenvedéseire utal. Az Istenszülő és a gyermek Jézus dicsfénye és a kép kerete domborított díszítést kapott. Mária jobb válla fölött a görög „Isten anyja”, a Gyermekeké fölött pedig görög nevének („Jézus Krisztus”) rövidített változatai olvashatók. A kép felső sarkaiban, a belső íves keret által határolt mezőkben kétszárnyú angyalok lebegnek,⁹ az aljára pedig a következő „orosz” nyelvű szöveg került: „Ezt a képet Isten szolgája, ... állította bűnei bocsánatára”. A személynév olvashatatlan.

⁵ Janka, 1996, 141.

⁶ Hurta Lőrinc neve nem szerepel az első kivizsgálási jegyzőkönyvben, a kegykép történetét földolgozó, német nyelvű 18. századi munkából idézi: Uriel, 1907, 43–44.

⁷ [Sz. n.]: *Nyirpocs nevű helységben könyvező Boldogságos Szűz Maria első képének eredetiről, és annak Bécs-való viteléről, rövid summába foglalt Igaz Beszéd*, [h. n., é. n.], OSZK, 326.296. A 19. század elején jelent is meg olyan metszet, amelyen a római ikon másolatát a „Pócsi Boldogságos Szűz” felirattal látták el. Terdik, 2011a, 60; Terdik Szilveszter: Egy római kegykép sajátos ökumeniz-musa: A római Lukács-ikon példája. *Görögkatolikus Szemlélet*, 6(2019), 3–4. szám, 114–115. Vö. még: Tüskés, 2010, 275, 13. kép.

⁸ Az ikon ikonográfiai hagyományával részletesen foglalkozott: Puskás, 1996a, 97–117. A festmény stílári párhuzamai a korszak máramarosi ikonjai között találhatóak: lásd uott. Újabban egy svájci gyűjteményben bukkant fel hasonló stílusú, feltehetően Máramarostól származó Istenszülő-ikon. Vö. *Heilige, Wunder und Visionen: Ikonen aus der Schenkung Gürtler Kunstmuseum St. Gallen*, Berlin, 2016, 62, kat. 35.

⁹ A festőt minden bizonnyal a szláv nyelvű liturgikus könyvek metszeteinek hasonló kerubjai ihlették: Vö. Гусева, А. А. – Каменева, Т. Н. – Полонская, И. М.: *Украинские книги кирилловской печати XVI-XVIII вв, Каталог изданий, хранящихся в Г. Б. СССР имени Ленина, Вып. II, Том 1, Киевские издания 2-й пол. XVII в.*, Москва, 1981, kat. 1167, 1569, 1674; Стасенко, 2003, 138–139.

(2)

A könnyező ikon nem sokáig maradhatott Pócson, 1697. március 1-jére már a központibb fekvésű Kálló (ma Nagykálló) római katolikus templomába vitték, majd az uralkodó parancsára hamarosan a császárvárosba szállították. Útközben másolatok is készültek róla, kettő a hagyomány szerint a jezsuiták megrendelésére a Kassához (Košice) közeli Bárcán (ma ez utóbbi is Kassa része). Ezek a kassai Szent Erzsébet-dómban és a közeli Sároskisfalu (Malá Vieska) templomában található másolatokkal azonosak.¹⁰ A kép Pest, Buda és Győr érintésével 1697. július 4-én érkezett Bécsbe, ahol a Szent István-dómban nyert végső elhelyezést.¹¹

Az első könnyezés során a helyi parókus egy selyemkendőre fogta fel az ikonból hulló könnyeket.

Ezt a kendőt az egri püspöknek ajándékozta, aki a jezsuiták gondjaira bízta. Végül visszakerült az egri püspökök birtokába, akik a 19. században az új székesegyház Szűz Mária-kápolnájában helyezték ki nyilvános tiszteletre a kegykép másolata társaságában, ahogyan ma is látható.¹²

A második és a harmadik könnyezés

A pócsiak nem nyugodtak bele a kegykép elszállításába. Bár az eredeti kép soha nem került vissza a településre, 1698-ban Budán nagy tisztelettel fogadták azon másolatát, amely állítólag Pócs felé tartott. Úgy tűnik, hogy végül ez sem érkezett meg, mert 1715 januárjában Telekessy István egri püspök (1699–1715) azt írja egyik levelében, hogy nyolc évvel azelőtt (tehát 1707-ben) küldött egy Bécsben készített másolatot Pócsra, amelyről azt is megjegyzi, hogy nincs túl nagy tisztelete a faluban, ezért azt tervezi, hogy a központibb fekvésű Nagykállóba viteti át. Rövidesen bekövetkező halála azonban már nem tette lehetővé az újabb átszállítást¹³ (2. kép).

1715. augusztus 1-jén, egy csütörtöki napon Molnár János kántor az első kegyképről készített másolat könnyezését észlelte, miközben Papp Mihály fiatal parókus a reggeli istentiszteletet végezte a pócsi fatemplomban. A csodáról először a Nagykállóban élő Bizánczy Gennadius helynököt értesítették, aki éppen nem volt otthon. A csoda a következő napon, majd 5-én (amely az ónaptár szerint július 25-e, azaz Szent Anna napja volt) is megisméltódott. A szemtanúk között a helyiek mellett a kállói helyőrség katonái, Paul Siess császári főbiztos és a kállói postamester is szerepel. A könnyezést követő napokban az egri püspök megbízásából Kiss János prépost, ansariai címzetes püspök és Kiss János Antal kanonok hivatalosan vizsgálták az eseményt, egyszer tizenegy, másszor hat tanút hallgattak ki, akik között protestánsok is voltak. A képet levették a helyéről, és tüzetesen átvizsgálták. A jegyzőkönyvet 1715. augusztus 25-i keltezéssel zárták le, amelyhez csatolták a helyi parókus és kántor

¹⁰ Jordánszky, 1836, 116–117. Barna Gábor: Görög katolikus búcsújáró helyek az egykori Északkelet-Magyarországon, in: Barna Gábor (szerk.): *Vallási néprajzi tanulmányok* (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár, 46; A Vallási Kultúrakutatás Könyvei, 14), Szeged, 2014, 69.

¹¹ Az átszállításról az ehhez kapcsolódó korábbi irodalommal: Terdik, 2001, 123–131. Lásd még Földvári Katalin tanulmányát ebben a kötetben.

¹² Jordánszky, 1836, 108–109.

¹³ Uriel, 1907, 109; Puskás, 1995a, 169.

ruszin nyelven lejegyzett vallomását.¹⁴ A második könnyezés hitelességét Erdődy Gábor Antal egri püspök (1715–1744) szeptember 19-én ismerte el, s a Bizánczy helynökhöz írt levelében Pócsot Szűz Mária kegyhelyének nyilvánította.¹⁵ A település ezek után vehette föl Mária nevét is.

A második kegykép újabb könnyezése 1905. december 3-án kezdődött. Gábris Kelemen bazilita szerzetes, a kegykép őre zárandokokat vezetett a templomba, és amikor a kép keretét kinyitotta, észrevette, hogy a Szűzanya arca a szokottnál sötétebb, jobb szemének fehérsége vörös színű, és könny folyik le onnan végig az arcon, amely egy lencse nagyságú könnycseppben végződik. A szerzetes rózsaszínű kendővel fogta fel a könnycseppeket. A könnyezés december 19-ig folyamatosan, majd december utolsó két napján is tartott, összesen tizennyolc napig. Ekkor is hivatalosan vizsgálta ki az eseményeket a Munkácsi Egyházmegye hatósága, egyházi és világi személyek bevonásával. A tanúkihallgatásokról készült jegyzőkönyv nyomtatásban is megjelent.¹⁶ A korabeli sajtó is foglalkozott az eseménnyel. Az egyik szemtanú későbbi vallomását a könnyezésről hangszalag őrzi.

A kegytemplom

Az első könnyezés helyszíne, a fatemplom a 17. század végén már olyan rossz állapotban volt, hogy I. Lipót 1701-ben engedélyt adott Mészáros Mátyás pócsi lakosnak, akit egyébként a könnyezés kivizsgálásakor hetedik tanúként hallgattak ki, hogy adományokat gyűjtsön egy új templom építésére.

Lipót császár az engedélyben külön megemlékezett a zentai diadalról is. Ám az építkezésből nem lett semmi, valószínűleg a következő évek háborúi miatt. 1714-ben Hodermárszky József munkácsi püspök (1707–1715) kezdeményezte az uralkodónál, hogy új templom és bazilita monostor épülhessen Pócson, de a terv nem valósulhatott meg, mert az egri püspök inkább ferenceseket látott volna szívesen a kegyhely szolgálatában.¹⁷

Az új kőtemplom építését végül Bizánczy püspök indította el, amihez az egri főpásztor is hozzájárult; a terveket Liczky Nikodémus kassai építőmester készítette, az ünnepélyes alapkövetételre 1731. szeptember 8-án került sor. Bizánczy püspök 1733-ban bekövetkezett halála után a templom építése lelassult, bár utódai, Olsavszky Simon (1733–1737) és Blazsovszky György (1738–1742) is igyekeztek folytatni, de csak 1742-től, Olsavszky Mánuel püspöki (1742–1767) kinevezésétől kezdve vettek újabb lendületet a munkálatok. A püspök-váltások miatt az eredeti tervek módosultak, azonban az építkezést továbbra is Liczky irányította, az új terveket is ő készítette.¹⁸ Az építkezés alatt a fatemplomot tovább használták, olyannyira, hogy amikor 1740 októberében a zárandoklatra érkező Szent-Iványi János beregi főispán Máriapócson a veje házában elhunyt, a fatemplomban, a kegykép előtt kialakított falazott sírboltban akarták eltemetni, mivel a pestisveszély miatt nem szállíthatták Varannóra (Vranov nad Topľou).¹⁹ Az építkezés folyamán körbeépítették az új templom falaival a régit, s mikor az utóbbi elkészült, az előbbi egyszerűen kibontották. A régi templom emlékét

¹⁴ A jegyzőkönyvet az Egri Érseki Levéltárban őrzik, Archivum Vetus 1800. Leírását lásd még ebben a kötetben, Kat. IV.14. A latin eredetit kiadták: *Vera relatio super fletu, et lachrymatione secundae sacrae Imaginis Pocsensis Beatae Mariae Virginis, Cassoviae, ex Typographia Landereriana, 1776, 2–34.* Ekkor német és magyar fordítása is megjelent, utóbbi ismertetését lásd ebben a kötetben, Kat. IV.15. Magyar fordítását újra kiadták: Lupis I. Sylvester: *Mária-Pócsi Nefeletjs vagyis a Pócsi Boldogszony csodatevő, könnyező képének hiteles története, csodái, búcsui imák és énekek füzére*, Ungvár, 1899, 26–53. Uriel, 1907, 113–149. Modernizált helyesírással a kassai könyvecske új kiadása: *Igaz beszéd a második pócsi Szűz Szent Mária képének sírása és könnyezése felől*, Budapest, 2015. A parókus és kántor rutén nyelvű vallomásának szövegét kiadta és magyar fordítását közölte: Удвари, Іштван: Два найстарши руски язиково памяткиу Марьяповчу у Мадярскей зоз 1715 року (Походзене Плачуцей Богородици), *Нова думка*, XIX, ч. 84, 1990, 15–19. Udvari, 1992, 136.

¹⁵ A levél eredetije a munkácsi püspökség levéltárában volt, ennek hiteles másolatát 1775-ben nyomtatták ki, a hitelesítő tanúsítványt Ilkovich Elek egyházmegyei kancellár illesztette a végére. A levél szövege és fordításai megjelentek az 1770-es évek végén Kassán kiadott könyvecskékben. Önállóan kinyomtatott latin változata a máriapócsi rendház levéltárában, magyar nyelvű nyomtatott változata pedig a kegytemplom falán, bekeretezve olvasható. A két levél reprodukciója: Gánicz Tamás – Legeza László – Terdik Szilveszter, *Nemzeti szentélyünk, Máriapócs*, [Budapest], 2009, 36–37.

¹⁶ *Adatok a Boldogságos Szűz Anya mária-pócsi kegyképének 1905. évi december havában történt könnyezéséről*, Ungvár, 1906.

¹⁷ Dudás Bertalan: *A baziliták szerepe a hajdúdorogi egyházmegye életében*, in: Timkó Imre (szerk.): *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi emlékkönyve, 1912–1987*, Nyíregyháza, 1987, 103.

¹⁸ Terdik Szilveszter: A máriapócsi kegytemplom építésére és belső díszítésére vonatkozó, eddig ismeretlen források, *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve*, 50(2008), 525–529. Terdik, 2014a, 31–36.

¹⁹ Mészáros Kálmán: Szent-Iványi János beregi főispán halála: Adalék az 1740. évi szabolcsi pestisjárvány és a máriapócsi kegyhely történetéhez, *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 2016, 3. szám, 75–79.

(3)

csupán a titulusa őrzi, mivel az új templomot is Szent Mihály főangyal oltalmába ajánlották (3. kép).

A kegytemplomot 1749. szeptember 8-án szentelték föl először, de az ünnepélyes felszentelés 1756-ban volt. Az építkezés befejezéséről, építetőről a főbejárat Olsavszky püspök címerével díszített kőkeretének latin felirata is megemlékezik. A munka még ekkor sem ért teljesen véget, mivel a tornyokon a következő évben is dolgoztak.²⁰

Építésének idején a kegytemplom a legimpozánsabb hazai görögkatolikus templomnak számított, akkoriban alig állt néhány kőtemplom a Munkácsi Egyházmegyében. Nyújtott, félkörívesen záródó szentélye az ősi hagyományoknak megfelelően keletelt. A hajó északi és déli oldalán kosárvíves alaprajzú oldalapszisok épültek, a zarándokok mozgását könnyítendő a hajó nyugati részében két oldalajtót is nyitottak. A nyugati homlokzatot

két monumentális torony uralja, amelyeket 1856 és 1861 között, a felszentelés centenáriumára egy-egy szinttel megmagasítottak. Az új sisakok hagymaidomos, lanternás kialakításához a miskolci minorita templom toronysisakjai szolgáltak mintául.²¹ A főkaput díszes kőkeret övezi, a bronz ajtószárnyakat az 1991-es pápalátogatás emlékére Tóth Sándor (1933–2019) Nyíregyházán alkotó szobrász készítette. A főhomlokzat felső szintjén, a középtengelyben egy szoborfülke is nyílik, amelybe 2014-ben Kisléghi Nagy Ádám tervei szerint készült el a tanító Krisztust ábrázoló mozaik.²²

A templom külsejének jellegzetes eleme a szépen tagolt tetőforma, a szentély és az oldalapszisok fölött emelkedő, kecses arányú, hagymaidomokból komponált tornyocskákkal, amelyek elegáns sziluettet kölcsönöznek az egész épületnek. A 19. század végén az egykori

²⁰ Terdik, 2014a, 35–37, 41.

²¹ Terdik, 2014a, 43–44.

²² Estivill, Daniel: *Kisléghi Nagy Ádám*, Budapest, 2014, 102–103.

(4)

zszindelyfedést fémlemezzel helyettesítették, amelyet 1990-ben vörösréz fedés váltott föl. A szentély déli oldalán 1896-ban épült az első sekrestye, amelyet az 1940-es években egy újjal helyettesítettek.

A kegytemplom belső kialakítása is monumentális. Az egész templom boltozott, a két torony között karzat emelkedik. A keresztboltozatokat tagoló hevederívek egyszerű fejezetes falpillérek-ről indulnak, a belső fényt kettős ablaksor biztosítja. Korunk zarándoka is át tudja érezni azt a hatást, amelyet ez a 37 méter hosszú, 18 méter széles, 16 méter magas templom gyakorolhatott az apró, főképp fából épült falusi templomokhoz szokott hívek tömegére.

A kegytemplom belső összképét az ikonosztázion uralja (4. kép). A dúsan faragott állványzatot

1748 decemberétől a következő év augusztusáig 550 rajnai forintért Konsztantinosz Thaliodorosz, magát konstantinápolyi eredetűnek valló szobrász faragta, akit valószínűleg az országban letelepedő, balkáni keresztény („görög”) kereskedők ajánlottak Olsavszky püspök figyelmébe. A mester ebben az időszakban dolgozott két másik görögkatolikus székesegyházban, Nagyváradon (Oradea) és Erdélyben, Balázsfalván (Blaj) is.²³

A ikonok elrendezése a hagyományoknak megfelelő: az alsó sorban négy alapkép, három ajtó, a második sorban tizenkét ünnep, középen *A titkos vacsora*, majd a nagy főpapként ábrázolt Krisztus következik a tizenkét apostollal. Különleges az ikonosztáz oromzata, amelyen a gazdag, áttört faragású növényi motívumok között kilenc képmezőbe prófétákat festettek. A középtengelyében hatalmas oromzati kereszt emelkedik, a szomorkodók, az Istenszülő és Szent János alakjával. A kereszt alatt két faragott, repülő angyal tart koronát a sírban nyugvó halott Krisztus ikonja fölé, amely alatt két ellentétes irányba tekeredő sárkány domborműve is föltűnik. Pikkelyes testük, félelmetes tekintetük, hegyes fogaik erőtlenségére utal a lekonyuló, hegyes végű nyelvük, hiszen Krisztus a kereszthalálával és a föltámasztásával győzelmet aratott a föld alsó részeiben rejtőzködő, a gonoszt jelképező sárkányok felett is. Az egyházatyák magyarázata szerint ugyanis az Alvilág mintegy csaliként kapta be a keresztre feszített Krisztust, nem sejtve, hogy ez a halott nem csupán ember, hanem Isten is, aki képes megtörni hatalmát.²⁴

Az ikonosztázion szerkezetének és talán az ikonok egy részének a festéséért is név szerint nem ismert kassai festőknek fizettek 1756 augusztusában 925 rajnai forintot.²⁵ A faragott részek eredeti kék, vörös, rózsaszín márványt imitáló festését a 2010-es restaurálás folyamán tárták fel, és részben helyre is állították.²⁶ Az oromzat prófétaképei alatt az első festés idejére tehető töredékes, de helyreállítható ábrázolások kerültek elő. Csongrádi Péter, egri „rác” festővel 1752. január 20-án szerződtek a képfal festésére 500 forintért. A próféták az ő művei. A restaurálás

²³ Terdik, 2014a, 57–68.

²⁴ Terdik, 2014a, 61.

²⁵ Terdik, 2014a, 59.

²⁶ A restaurálás ismertetése: Szentkirályi Miklós: *Gránátalma a szárnyasoltáron: Egy restaurátorművész műhelytitkai*, Budapest, 2012, 196–297. A munkában részt vevő restaurátorok névsorát lásd: uott, 216.

során megtalálták a két szomorkodó eredeti ikonját is, amelyek egy másik, szintén ismeretlen, valószínűleg a 18. század végén dolgozó festő munkái.²⁷ Az ikonosztázion első képeit egy 1783-ban kelt szerződés tanúsága szerint Spalinszky Mihály festő ikonjaival cserélték ki.²⁸ Spalinszky a 18. század második felében a Munkácsi Egyházmegye legjelentősebb művésze volt. 1756-ra datálható az első szignált munkája,²⁹ a görögkatolikus püspököktől az 1760-as évektől kezdve rendszeresen kapott megbízásokat.³⁰ Fő műve az ungvári székesegyház monumentális ikonosztázionjának festése, amelyre 1778. április 30-án szerződött Bacsinzky András püspökkel (1772–1809) 500 rajnai forintért,³¹ s 1780-ra be is fejezte. Érthető, ha néhány évvel később őt bízták meg a kegytemplom új ikonjainak festésével. Spalinszky képeit 1896-ban szerelték ki, mára csak öt kompozíció maradt fenn: négy apostol és a Krisztus mint nagy főpap ikonja.³²

1896-ban Magyarország millenniuma tiszteletére a máriapócsi templom belsejében is nagyszabású munkák kezdődtek a bazilika atyák megbízásából, Spisák Gyula és Imre budapesti festő és faragó testvérpár vezetésével. A falakat, az oltárokat és az ikonosztáziont átfestették, a képeket újakra cserélték, utóbbira három új ajtó is készült. Az ikonosztázion négy új alapképe körülbelül kétszer nagyobb méretű az eredetieknél, így az alsó sorban a faragványok és a festett felületek egyensúlya elbillent. Az oromzaton a 2010-es restaurálás óta már csak a keresztre feszített Krisztus képe származik tőlük, amely egyébként az eredeti barokk kompozíció hű másolata (ez utóbbi nagyon töredékes állapotban megvan a jelenlegi, vászonra festett kompozíció alatt). Ekkor az ikonosztáziont gazdagon aranyozták is, az eredeti márványozást átfestették.³³

A kegykép eredetileg a templom középpontjában, a királyi ajtó fölött, az ikonosztázionban volt elhelyezve. 1912-ben az ikont tűzálló fémszekrénybe

(5)

helyezték,³⁴ talán ekkor csonkították meg a királyi ajtó feletti kapuívét díszítő faragványokat és párkányt. 2010-ben a hiányzó részeket helyreállították, így vált láthatóvá ismét a kapu feletti ívben a Bizáncban is közkedvelt császári, majd egyházi hatalmi jelképnek számító, karmaiban jogart és kardot tartó kétfejű sas. A párkány rekonstruált középső képmezőjébe Krisztus úgynevezett „nem kézzel festett ikonja” (Mandylyon) került (ünnepe: augusztus 16.), igazodva a Kárpát-medence bizánci közösségeinek ősi gyakorlatához, amely szerint a Krisztus-arcnak ez a kitüntetett helye a templomok belső díszítésében.³⁵

²⁷ Csongrádi a munkát 1755 januárjában befejezte. Szerződése: DAZO, fond 151, opisz 1, no. 1351, fol. 1. Terdik, 2020, 9–11, 2014a, 64–67.

²⁸ Az ikonosztázionfestést 130 német forintért vállalta 1783-ban. Puskás, 2008, 187, 153. kép; Terdik, 2014a, 65–66.

²⁹ Terdik Szilveszter: Az egykori jezsuita templom székesegyházzá alakítása Ungváron, Bacsinzky András püspök (1772–1809) idejében, in: Véghseő Tamás (szerk.): *Bacsinzky András (1732–1809) munkácsi püspök: A Bacsinzky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*, Nyíregyháza, 2009. november 12–14. (Collectanea Athanasiana, I/6), Nyíregyháza, 2014, 215, 278, 14. kép; Terdik, 2014a, 99.

³⁰ Puskás, 2008, 186–187.

³¹ Terdik, 2014a, 100–101.

³² *A János-, Márk-, Bertalan-, Máté- és Krisztus főpap ikonok ismertetését lásd ebben a kötetben, Kat. III.31–35.*

³³ Terdik, 2011, 80–81, 135–137. Az ikonosztáziont 1957-ben is restaurálták, a képeket részlegesen átfestették: Terdik, 2014e, 24, Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 301–303.

³⁴ Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 45–47, 57–58.

³⁵ A faragványokat Szathmáry Péter restaurátorművész rekonstruálta, az ikont Kisléghi Nagy Ádám festőművész festette.

IV.1.1.

A szentély közepén álló, fekete és rózsaszín márványból faragott főoltárt gróf Forgách Pál nagyváradi római katolikus püspök (1747–1757) adományozta 1750-ben, amiről az oltárasztal oldalain látható latin felirat tanúskodik. Jelenlegi formáját 1896-ban nyerte el, szentségháza is ekkor készült el. 1944-ben bontották le barokk baldachinját és az eklektikus ráépítéseket, amelyek részben elkallódtak.³⁶

A hajó két oldalapsziséba mellékoltárok is épültek, amelyek költségeit a hozzájuk tartozó címerek tanúsága szerint az özvegységében a szomszédos Ófehértón élő gróf Gersei Petheő Rozália állta az 1750-es években. A barokk oltárok és a szószék faragóira vonatkozó adat eddig nem került elő, stíluskritikai alapon feltételezhető, hogy a Kassán dolgozó Josef Hartmann műhelyében készültek.³⁷

Az északi oldalon álló egykori Szent Kereszt-oltárt 1944–1945-ben a pécsi fafaragó ferencesek kegyoltárrá alakították Boksay József (1891–1975) ungvári festőművész terveiből kiindulva: az egykori főoltárkép helyére, díszes keretbe foglalva a kegykép került.³⁸ Az oltárasztalt előrébb helyezték, mögé kétkarú lépcsőt építettek, az apszison két kis oldalajtót is nyitottak, így a templom belsejéből és az udvarról is megközelíthetővé vált a kegykép. Közvetlenül a kép alatt helyezték el díszes keretben azt a kendőt is, amellyel a harmadik könnyezés alkalmával a könnyeket fölittatták. A kegykép fölött látható, az Atyaistent és a Szentlélek galambját ábrázoló kép Spisák Gyula munkája, valószínűleg az eredeti barokk kép másolata. A két oldalsó, a zenélő angyalokat ábrázoló kompozíciókat Petrasovszky Manó (1902–1976) festette, 1948-ban készült el velük. A kegykép ünnepélyes áthelyezése 1945. szeptember 8-án történt meg.³⁹ A kegyképet a második világháború vége felé, a front közeledtének hírére 1944 októberében a monostor pincéjében elrejtették, s csupán 1945. május 30-án vitték vissza, akkor még eredeti helyére, az ikonosztázionra.⁴⁰ Az eredeti

kép helyettesítésére Petrasovszky Manó festett egy másolatot, amelyet később Dudás Miklós püspök a magánkápolnájában tartott; ma a nyíregyházi szemináriumban őrzik⁴¹ (5. kép).

Az ikonosztázion előtti térben álltak már a 18. században is a szerzetesek számára fönn-tartott kántorpadok, az úgynevezett kliroszok, amelyekre most új, tölgyfából készült könyöklőpadok (sztaszidionok) emlékeztetnek.

A kegytemplom boltozatait és oldalfalait borító barokk látszatkupolákkal és más építészeti elemekkel gazdagon díszített festését Izbégly Veres István, Kassán élő művész készítette az 1750-es években, Andrea Pozzo, a híres olasz jezsuita metszeteinek nyomán.⁴² A falképeket 1896-ban átfestették, de a hajó és a szentély mennyezeti freskóit Boksay József letisztította és újrafestette 1943-ban. Az ő munkája az oldalapszisek párkányait díszítő angyalsor is. A szentélyben, a felső vakablakokban keleti egyházatyákat, az ikonosztázion előtti boltozaton a mennybe fölvelt Szűz Máriát, a központi boltozaton, a látszatkupola alatt a négy evangélistát, a hajó utolsó boltszakaszán Nagy Szent Bazil megdicsőülését festette meg.⁴³ Fölmerült, hogy az ikonosztázionba is új képeket készítenek vele, de erre végül nem került sor.⁴⁴

A szentély falképeit 1944–1945 között Petrasovszky Manó festőművész alkotta meg: az apszis nagyszabású jelenetének központjában Szűz Mária a gyermek Jézussal fogadja Szent István király országfelajánlását, Szent István első vértanú, a hajdúdorogi egyházmegye védőszentje és a magyar szentek koszorújában, akikhez különböző nemzetiségű zarándokok csatlakoznak, közöttük a kegyhellyel kapcsolatban álló történelmi személyek is megjelennek. Mankóra támaszkodik gróf Károlyi Ferenc (1705–1758), aki a helyi hagyomány szerint itt gyógyult meg. Méhkassal a kezében látható az a nagyállói református ember, aki fogadalmat tett, hogy ha meggyógyul, egy kas méhet a templomnak ad. Gyógyulása után fogadalmát nem akarta

³⁶ Terdik, 2014a, 55–57. A Szűz Mária mennybevételét ábrázoló oltárképe az érpataki új templomba került.

³⁷ A mellékoltárokról és a szószék történetéről: Terdik, 2014a, 72–75.

³⁸ Az oltár kialakításával kapcsolatos levelezés: Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 171–172, 183–197.

³⁹ Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 220–22.

⁴⁰ Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 212–214, 218–219. 1947-ben újra elrejtették a képet, de az nem ismert, hogy mikor került vissza a helyére: Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 240–241.

⁴¹ Fatábla, olajfestmény, 76 × 55 cm.

⁴² Terdik, 2014a, 44–54.

⁴³ Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 168–169.

⁴⁴ Terdik Szilveszter: Boksay József festőművész (1891–1975), *Görögkatolikus Szemlélet*, 5(2018), 3. szám, 65–67.

teljesíteni, mire a méhek maguktól indultak útnak, és az északi apszison tátongó, az érmelléki föld-rengés során keletkezett repedésbe költöztek, ahol távoli utódaik ma is élnek. Petrasovszky két másik falképe az eucharisztikus színek, a kenyér és a bor „születését” mutatja be.⁴⁵ 1946-tól kezdve több mint egy évtizedig a templom alsó ablakaiba tíz színes üvegablak is készült Petrasovszky tervei alapján, Palka József budapesti műhelyében.⁴⁶

A templom hajójának középrésze alá kriptá is épült. 1767-ben ide temették el a Munkácson elhunyt Olsavszky püspök bebalzsamozott holttestét, de 1757-ben itt lelt örök nyugalmat Gersei Petheő Rozália is, a templom nagy jótevője. Ide temetkeznek a hajdúdorogi egyházmegye püspökei. Itt nyugszik a helyi születésű Dudás Miklós is, aki bazilita szerzetesből lett megyéspüspök 1938-ban. Szintén bazilita öccsével, Bertalannal, aki a rend tartományfőnöke is volt, kimagaslóan sokat tettek a máriapócsi kegyhely helyreállításáért.

Bazilita jelenlét

A munkácsi püspökök nagyon hamar a bazilita atyák lelki gondozására akarták bízni a kegyhelyet. 1749. május 18-án a falu birtokosának, gróf Károlyi Ferencnek a görögkatolikus jószágkormányzója, Rácz Demeter (1706–1782) letette az új kolostor alapkövét. A templomtól délre, Liczky Nikodémus tervei alapján indult meg az egyemeletes, négyszögletes alaprajzú, zárt belső udvaros monostor építése, amelyet árkádívekre helyezett folyosó köt össze a templommal. Az egri püspök és a nyírbátori minoriták tiltakozására az építkezés akadozott, de Olsavszky püspök végül Mária Terézia hozzájárulását is elnyerte a monostor megépítéséhez. A szerzetesház stabilitását gróf Károlyi Ferenc 1757-es nemes gesztusa tette lehetővé, amellyel szinte az egész községet a bazilitáknak adományozta.⁴⁷

A kolostor a görögkatolikus művelődés fontos helyszíne volt, mivel iskola is működött benne.⁴⁸

Bacsinszky András püspök így tudta elérni, hogy II. József rendeket feloszlató intézkedései nem sújtották. 1950-ben azonban a rend működését betiltották, a szerzeteseknek el kellett hagyniuk a rendházat, csak 1990-ben térhettek vissza, bár az épületeket később kapták vissza. A déli szárny földszintjén kitűnően rendezett kiállítás mutatja be a kegyhely történetét.

A kegytemplom előtti tér északi oldalán a második világháború előtt a bazilita nővérek is megtelepedtek, ekkor épült új rendházuk, amely zárándokház is volt egyben. Őket is szétszórták, de visszatértek, és szociális otthont működtetnek a kibővített, felújított épületben.

Összegzés

A pócsi kegytemplom az első könnyezéstől kezdve vonzza a zárándokokat, akik a lelki, testi gyógyulás reményében keresik föl ezt a szent helyet.

A kegyhely a 18. és a 19. században több búcsú-kiváltságot is nyert a római pápáktól. XIV. Benedek (1740–1758) hét Mária-ünnepre adott búcsút, amit a baziliták úgy értelmeztek, hogy ezek a Gergely-naptár szerinti ünnepekre meg a Julianus-naptár szerinti Nagy- és Kisboldogasszony napjára szólnak.⁴⁹ A templomot építő püspökök többször hangsúlyozták, hogy az új templom mind a két rítus, vagyis a görög és latin szertartású hívek lelki ellátását fogja szolgálni. 1916-ig, a naptár-egyesítésig a nagyobb Mária-ünnepeket mindkét naptár szerint megtartották; a Gergely-naptár szerint alapvetően a római, a Julianus-naptár szerinti ünnepekre a görög zárándokok jártak. A búcsúk között kiemelkedő volt még az Illés-napi (július 20.) zárándoklat, amelyhez régen a „leányvásár” is hozzátartozott, akárcsak a latin hívek Kisasszony-napi búcsújához.⁵⁰

Az utóbbi fél évszázadban több történelmileg is jelentős búcsú volt a kegyhelyen. 1946-ban, a Kisasszony-napi búcsún, az első könnyezés kétszázötvenedik és az ungvári unió háromezredik

⁴⁵ A képről részletesebben, korábbi irodalommal: Terdik, 2013b, 195–197.

⁴⁶ Az ablakokkal kapcsolatos dokumentumok: Olbert, 2010, 64–65, Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 227–229.

⁴⁷ Puskás, 1995a, 172–176. Terdik Szilveszter: Rácz Demeter, egy XVIII. századi görög katolikus mecénás, *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve*, 49(2007), 368–370.

⁴⁸ Udvari István: Adatok a máriapócsi iskolákról, in: Udvari, 1994, 134–143.

⁴⁹ Bacsinszky András püspök és Kovecsák Szilveszter bazilita házfőnök levelezése a kérdésről: DAZO, fond 151, opisz 1, no. 2817.

⁵⁰ A görögkatolikus búcsújárás néprajzáról: Bálint–Barna, 1994, 105–117. A pócsi kegyhely népszerűségét mutatja, hogy a csodatevő képhez kapcsolódó imákat, jámborsági gyakorlatokat tartalmazó számos kisnyomtatvány jelent meg a 19. század közepétől kezdve, amelyek országos elterjedtségéről Bálint Sándor gyűjteménye is tanúskodik: N. Szabó Magdolna – Zombori István (szerk.): *Vallásos ponyvanyomtatványok Bálint Sándor hagyatékában* (Devotio Hungarorum, 14), Szeged, 2010, 163–167, kat. 432–448.

évfordulóján Mindszenty József hercegprímás volt az ünnepi szónok.⁵¹ A kettős évforduló emlékére, 1948-ban XII. Piusz pápa a kegytemplomnak Basilica Minor címet adományozott.⁵² Máriapócs történelmének kiemelkedő napja 1991. augusztus 18., amikor a Magyarországot meglátogató II. János Pál római pápa bizánci liturgiát mutatott be magyar nyelven a kegykép előtt, a hazai és a határon túli hívek hatalmas tömegének részvételével.

2005-ben a kegyképet a budapesti Magyar Nemzeti Galériában Hernády Szilvia restaurátor megtisztította és restaurálta.⁵³ December 3-án Erdő Péter esztergom–budapesti érsek, prímás a püspöki kar jelenlétében a képet újra megkoronázta a XVI. Benedek pápa által Rómában megáldott aranyglóriával. Ekkor nyilvánították Máriapócsot Magyarország nemzeti szentélyévé.

2009 és 2010 folyamán a kegytemplom kívülről teljesen megújult, környezetét rendezték, belül padlófűtés és új padlózat készült, a berendezést teljesen, a falképeket részlegesen restaurálták. Ünnepélyes felszentelése 2010. szeptember 11-én történt meg, számos görög- és római katolikus püspök részvételével. Az ünnep szónoka Christoph Schönborn bécsi érsek, bíboros volt.⁵⁴

Ekkoriban a bazilika monostor udvarán az első könnyezés hangulatának, körülményeinek megidézése céljából egy fatemplom is épült civil kezdeményezésre, különféle szervezetek támogatásával. A templomocska méreteiben és szerkezetében a mándoki fatemplomot követi. Az építkezés támogatója, Szunai Miklós megvásárolta a kegykép egy szép másolatát is, amelyet a fatemplomban helyeztek el.⁵⁵ Az ikonosztáz képeit közadakozásból 2011-ben, Kárpátalján festették.⁵⁶ A szerkezetkész épületet 2010. október 1-jén áldotta

meg Kocsis Fülöp megyéspüspök, az ünnepélyes felszentelését két évvel később, május 17-én, az Úr mennybemenetele ünnepén végezte, amely a fatemplom búcsúünnepé is lett.⁵⁷

2015-öt a második könnyezés tricentenáriumi emlékévének nyilvánították. A megemlékezések nem csupán Máriapócsra korlátozódtak, hanem 2005-höz hasonlóan a kegykép országjáró körútra indult.⁵⁸ Az emlékév központi eseménye az augusztus 16-i nagybúcsú volt Máriapócson. Ekkor húzták fel az első világháború óta üresen álló déli toronyba a hívek adakozásából öntött új harangot („Békesség harangja”, 16,5 mázsa, cisz hangolású, Lengyelországban készült),⁵⁹ amelyet Szvjatoszlav Sevcsuk kijevi nagyérsek szentelt meg; az ünnepi liturgia főcelebránsa Cyril Vasyľ érsek, a Keleti Kongregáció titkára, Rómából érkezett.

2019-ben a bazilika belseje gyarapodott az oldalajtók melletti szoborfülkékbe helyezett mozaikképekkel, amelyek Boldog Romzsa Tódor és Boldog Gojdics Pál görögkatolikus püspök vértanúkat ábrázolják.⁶⁰

A kegyhely környezete az utóbbi évtizedben a fejlesztéseknek köszönhetően megszépült. A külső építkezés minden bizonnyal számos, lelki gyümölcs beérését fogja elősegíteni a kegyhelyet fölkereső nyitott szívű zarándokban és látogatóban.

Képjegyzék

1. Az első pócsi ikon, 1675. Bécs, Stephansdom
2. A máriapócsi kegykép, 1707. Máriapócs, kegytemplom
3. A máriapócsi kegytemplom
4. A kegytemplom ikonosztázionja 1900 körül
5. Petrasovszky Manó: *A máriapócsi kegykép másolata*, 1944

⁵¹ Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 232–239.

⁵² Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 242–246.

⁵³ GKPL, I–1–a, 175/2005.

⁵⁴ Feczko Ágnes – Szabó Sándor (szerk.): *A felújított máriapócsi kegytemplom megáldása: 2010. szeptember 11.*, Nyíregyháza, 2010.

⁵⁵ A kép a Nagyházi Galéria és Aukciósház árverésén bukkant fel 2008-ban. Vö. Tüskés, 2014, 154, 179, fig. 2.

⁵⁶ Online elérés: <https://hd.gorogkatolikus.hu/hirek-archiv-kiir&hir=1042> (letöltve: 2020. március 30.).

⁵⁷ Online elérés: <https://hd.gorogkatolikus.hu/hirek-archiv-kiir&hir=695>, <https://hd.gorogkatolikus.hu/hirek-archiv-kiir&hir=1753> (letöltve: 2020. március 30.).

⁵⁸ A tricentenáriumi emlékév eseményeiről készült beszámoló: *Görögkatolikus Szemlélet*, 2(2015), 2. szám.

⁵⁹ A kegytemplomnak 1915-ben nyolc harangja volt, a déli toronyban lévő volt a legnagyobb (súlya koronával együtt 33 métermázsza), lásd Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 97. Ezekből hetet, közöttük ezt a nagy harangot is, az első világháború alatt rekviráltak, lásd Szemán László: Első világháborús harangrekvirálás Szabolcsban és Szatmárban: A görögkatolikusok harangjainak háborús célokra való fordítása, *A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár évkönyve*, 21(2019), 190. Lásd még: Uő: Harangrekvirálások a második világháború idején a Hajdúdorogi Egyházmegyében, *Athanasiana*, 40(2015), 63–84. A második világháború alatt a négy meglévő harangból egyet újra elvittek, lásd Majchricsné Ujteleki – Nyirán, 2019, 200.

⁶⁰ A két mozaik Josif Droboniku (1952–2020), a dél-itáliai Lungróban, az ottani görögkatolikus egyházmegye székhelyén Arberart műhelyt alapító albán ortodox művész műhelyében készült.